

Recenzja monografii Marcina Zabawy pt. *English semantic loans, loan translations and loan renditions in informal Polish of computer users*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017, ss. 370.

Alicja Witalisz

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie
alicja.witalisz@up.krakow.pl

Zapożyczenia z języka angielskiego we współczesnej polszczyźnie to gorący temat, obecny nie tylko w literaturze językoznawczej, lecz także w artykułach publicystycznych i codziennych rozmowach Polaków. Ten stan rzeczy jest odzwierciedleniem stale rosnącej liczby anglicyzmów w języku polskim, która w ostatnich kilku dekadach wzrosła trzyipółkrotnie, a w ciągu ostatniego wieku - dziesięciokrotnie (Witalisz 2016: 27; Bańko i Witalisz 2018: 140). Wraz ze wzrostem liczebnym anglicyzmów pojawiły się nowe typy zapożyczeń, rzadko odnotowywane w pracach dwudziestowiecznych, takie jak zapożyczenia semantyczne, np. *ciasteczka* [internetowe] (< ang. *cookies*), kalki strukturalne, np. *szklany sufit* (< ang. *glass ceiling*), półkalki, np. *długi drink* (< ang. *long drink*), zapożyczenia morfologiczne, np. ang. sufiks *-ing* w pol. *szafing*, i inne.

Anglicyzmy różnych typów należące do polszczyzny ogólnej, ujęte w statystykach przytoczonych powyżej, zostały dość dobrze opisane w szeregu pracach polskich badaczy kontaktu językowego. Zupełnie zaniedbane w polskiej literaturze naukowej są natomiast anglicyzmy występujące w odmianach zawodowych polszczyzny. W niektórych z nich neologizmy o proveniencji angielskiej mogą okazać się liczniejsze niż neologizmy rodzime, np. w technologii informacyjnej, medycynie, kosmetologii, i innych dynamicznie rozwijających się dziedzinach. W tym sensie recenzowana monografia autorstwa Marcina Zabawy stanowi istotny wkład w rozwój badań nad angielsko-polskim kontaktem językowym oraz nad leksyką polskich profesjolektów. Stanowi bowiem wnikliwe, oparte na obszernym korpusie studium teoretyczno-analityczne tzw. zapożyczeń ukrytych, używanych w kształtującym się polskim języku informatyki, tu jego odmianie nieformalnej. Choć tytuł

monografii niejednoznacznie określa autorski zamysł dotyczący wybranych użytkowników anglicyzmów i badanego pola semantycznego, lektura pierwszego rozdziału książki wyjaśnia, że celem autora jest zbadanie zapożyczeń obecnych w języku potocznym użytkowników specjalistycznych forów poświęconych Internetowi i komputerom. Cel ten został osiągnięty z dobrym skutkiem, mimo, że analiza niektórych przykładów zapożyczeń budzi wątpliwości klasyfikacyjne, co, jak wiadomo, jest nieodłącznym elementem badań nad zapożyczeniami.

Rozdział 1 monografii stanowi rzetelne i w zupełności wystarczające na potrzeby monografii omówienie szeregu pojęć z zakresu socjolingwistyki, jak też rodzajów i cech komunikacji internetowej. Lektura tego rozdziału odzwierciedla doświadczenie autora jako badacza i użytkownika forów internetowych. Naturalną kontynuacją rozważań teoretycznych przedstawionych w Rozdziale 1 monografii jest szczegółowe nakreślenie zasad dotyczących kompilacji samodzielnie sporządzonego korpusu, przedstawione w Rozdziale 3. Autor w sposób niezwykle skrupulatny uzasadnia decyzję o wykorzystaniu medium, jakim jest Internet, do badań zapożyczeń w wybranym polu semantycznym, jak też wyczerpująco omawia motywy, jakie skłoniły badacza języka forów specjalistycznych do samodzielnego sporządzenia korpusu, wyliczając jego zalety oraz przeciwstawiając je niedostatkom Narodowego Korpusu Języka Polskiego oraz prasy specjalistycznej. Podobna rzetelność opisu cechuje pozostałe części tego rozdziału, w których znajdujemy omówienie zasad doboru forów internetowych wykorzystanych do tworzenia korpusu, jego rozmiar, zawartość i strukturę. Należy tu podkreślić ogrom wysiłku włożonego w projektowanie korpusu, ustalenie zasad jego kompilacji, jak też w samo mechaniczne kopiowanie tekstów i ekscerpcję anglicyzmów. Ta część rozprawy może służyć za wzorzec dla badaczy, którzy zechcą podjąć się stworzenia własnego korpusu.

Obszerne studium z teorii zapożyczeń językowych oferuje Rozdział 2 monografii. Autor słusznie zwraca uwagę na trudności w kategoryzacji zapożyczeń w obrębie leksyki języka, odwołując się do rozbieżnego rozumienia terminów przez badaczy kontaktu językowego i niejednokrotnie wchodząc w polemikę z zastanymi ustaleniami. Przywołując szereg prac polsko- i obcojęzycznych, autor przeprowadza wnikliwą, choć z racji swojskiej rozumianej terminologii nie zawsze uważną, analizę prac naukowych z zakresu teorii kalk językowych, prezentując krytyczną ocenę proponowanych rozwiązań. Przegląd obszernej literatury dotyczącej definicji kalk (*loan translations*, w rozumieniu Autora)¹ nie prowadzi jednak do klarownego opowiedzenia się za przyjęciem jednej z nich, bądź zaproponowania własnej, precyzyjnej definicji kluczowego dla monografii terminu (por. konkluzję części 2.3.2). Niefortunne jest wąskie rozumienie przez autora terminu *calque* (kalka) i naprzemienne

używanie go z terminem *loan translation*, co w odniesieniu do dwóch kluczowych, tytułowych terminów monografii, tj. *semantic loan* i *loan translation*, dla których *calque* jest hiperonimem, ma niefortunne konsekwencje. Rodzi też wątpliwości co do zasadności krytycznej oceny przytaczanych prac i stanowisk. Stosowanie terminu *calque* naprzemiennie z terminem *loan translation* stanowi dla autora podstawę oceny, nierzadko krytycznej, rozmaitych definicji i klasyfikacji proponowanych we wcześniejszych badaniach. Jednak dla większości badaczy, także tych przywoływanych w rozprawie, *calque* to termin hiperonimiczny w stosunku do różnych typów kalk, w tym kalk strukturalnych (*loan translations*), kalk semantycznych (*semantic calques*), klak składniowych, morfologicznych, a niekiedy także półkalk, o czym świadczy ogromna literatura przedmiotu poczynając od Sandfeld-Jensena (1912). Dlatego na przykład zestawienie i porównywanie definicji *loan translation* Gómeza Capuza (1997: 88) z definicją *calque* Sihlera (2000: 130) nie jest zasadne i prowadzi do błędnych konkluzji (s. 45). Zaś krytyka rozwiązań klasyfikacyjnych Wacha (2013) na s. 62 może okazać się niesłuszna, jeśli cytowany autor rozumie termin *calque* jako nadrzędny wobec *semantic calque*. W niektórych częściach monografii natomiast, sam autor stosuje termin *calque* w jego ogólnym znaczeniu (por. ss. 35-36, 46-49).

Część 2.3.3 monografii, zatytułowana "Loan translations: Classification", nie zawiera klasyfikacji *loan translations* per se; przytoczono tu natomiast szereg klasyfikacji kalk (*calque*), w których *loan translations*, czyli kalki strukturalne, to jedynie podtyp kalk. Z przytaczanych klasyfikacji wyraźnie wynika, że *calque* nie jest tożsama z *loan translation*, ponieważ istnieją różne rodzaje kalk, w tym *loan translations*, a termin *calque* traktuje się jako pojęcie hiperonimiczne. Wymienne używanie dwóch omawianych terminów skutkuje też błędnym cytowaniem *Encyklopedii Językoznawstwa Ogólnego*, w której na s. 284 znajdujemy definicję terminu "kalka językowa", a nie definicję *loan translations*, jak podaje autor na s. 45 monografii. Wg EJO termin kalka włącza różne jej typy, w tym np. kalki gramatyczne, które, jak wiadomo, nie są podtypem *loan translations*. Z innych przytaczanych w monografii klasyfikacji kalk wyraźnie wyłania się obraz kalki (*calque*) jako terminu nadrzędnego wobec kalki strukturalnej (*loan translation*); brak zatem uzasadnienia dla wymiennego stosowania tych dwóch terminów.

Część rozprawy poświęcona definicji terminu *loan translation* jest oparta na bogatej i dobrze dobranej literaturze, jednak nie odwołuje się autor do prac prekursorskich w dziedzinie zapożyczeń, ani też do prac najnowszych traktujących o *loan translations* w języku polskim. Zapowiedzianą w tytule sekcji 2.3.3 typologię *loan translations* można jedynie wyłuskać pośrednio z cytowanej klasyfikacji kalk autorstwa Obarry (1989). W części monografii

dotyczącej definicji i klasyfikacji *loan translations* brak odniesienia do pracy poświęconej kalkom strukturalnym z języka angielskiego w polskim języku ogólnym, w której zarówno definicja, jak też klasyfikacja *loan translations*, sformułowane zostały w oparciu o ponad półtysięczny zbiór kalk strukturalnych z języka angielskiego (Witalisz 2015). Nie odnosi się zatem autor, choćby krytycznie, do podtypów *loan translations*, takich jak *reversing*, *non-reversing*, *analyzing*, *synthesizing*, *contracted* i *expanded*, które można znaleźć w materiale badawczym recenzowanej monografii (por. s. 283).

W pełni uzasadnione natomiast jest zarzucenie podziału neosemantyzmów powstałych pod wpływem obcym na zapożyczenia semantyczne i kalki semantyczne. Terminy te są zazwyczaj w literaturze stosowane wymiennie, a i sam podział rzadko w badaniach wykorzystywany. Nie można się jednak zgodzić z konkluzją, że ten ostatni termin jest "far from clearly understood" (s. 36). Kalki semantyczne zostały precyzyjnie zdefiniowane przez Hope'a (1960: 131) i w razie potrzeby stosunkowo łatwo je odróżnić od zapożyczeń semantycznych, jak też od innych rodzajów kalk.

Krytyczne stanowisko autora wobec niektórych rozwiązań klasyfikacyjnych proponowanych przez cytowanych badaczy wobec konkretnych zapożyczeń, jest w wielu wypadkach uzasadnione. Świadczy o rozległej wiedzy teoretycznej autora monografii oraz wpływającej z niej umiejętności analizy zapożyczeń angielskich (zob. np. krytyczne uwagi dotyczące zaklasyfikowania leksemów *pakować*, *domówka*, *administrator*, ss. 53-54).

Materiał wyekscerpowany z korpusu poddano w analitycznej części monografii bardzo wnikliwej analizie, o czym świadczy dostrzeżony przez autora typ zapożyczeń o charakterze półkalk, lecz niedokładnych. To odkrycie skłania autora do wprowadzenia nowego terminu, *semi-rendition*, zdefiniowanego w monografii jako "construction on the borderline of semi-calques and loan rendtions" (s. 68) i zilustrowanego wyrażeniem *dwuklik* (< ang. *double-click*). Zasadność wprowadzenia nowego terminu jest bezsporna; sam termin natomiast budzi wątpliwości. *Loan rendition* to kalka strukturalna niedokładna, zatem wszystkie jej elementy są tłumaczone na język rodzimy, w tym jeden niedokładnie. W wypadku półkalki (*semi-calque*) jedynie część wielomorfemowego wyrażenia jest tłumaczona. Wyrażenie *dwuklik* zawiera jeden element, który nie został przetłumaczony na język rodzimy, co sprawia, że jest ono bliższe *semi-calque* niż *loan rendition*. Wydaje się zatem, że leksem *dwuklik*, w którym dochodzi do niedokładnego tłumaczenia jednego tylko elementu, zasadniej byłoby opatrzyć terminem np. *approximate/inexact semi-calque* (półkalka niedokładna).

Zapowiadane w tytule sekcji 2.4 omówienie sposobów identyfikacji zapożyczeń semantycznych i kalk strukturalnych obejmuje także dokładne przedstawienie kryteriów, które

pozwalają badaczowi wyników kontaktu językowego rozróżnić pomiędzy mnogimi typami zapożyczeń językowych w obrębie leksyki języka. Jest to także bardzo szczegółowa analiza różnic między badaczami w podejściu do stosowanej w rozprawie terminologii. Ta część rozprawy stanowi niezwykle istotne zaplecze teoretyczne, które ułatwia, czy wręcz umożliwia, analizę zgromadzonego materiału. Autor w sposób jasny, choć bez podania przykładów, przedstawia kryteria, które w badaniach nad wynikami kontaktu językowego mają ponad stuletnią tradycję i zostały omówione w licznych pracach, począwszy od Seilera (1915) i Haugena (1950) oraz w znacznym stopniu umożliwiają identyfikację zapożyczeń semantycznych i kalk strukturalnych w tekście.

Przyczyny wprowadzania angielskich zapożyczeń semantycznych i kalk strukturalnych do języka pożyczającego w sposób rzetelny i wyczerpujący omówiono w drugiej części rozdziału 2. Dokonano tu też niełatwej oceny normatywnej tychże zapożyczeń w oparciu o bogatą literaturę. Autor słusznie zauważa, powołując się na pracę Winter-Froemel (2008), że decyzja, które zapożyczenia są konieczne, które zaś zbędne, nie powinna wynikać jedynie z faktu istnienia bądź braku rodzimego ekwiwalentu, a raczej z indywidualnych potrzeb użytkowników języka w danej sytuacji komunikacyjnej.

Najobszerniejszą i zarazem najważniejszą częścią monografii jest rozdział 4, w którym dokonuje autor nie tylko wnikliwej analizy angielskich zapożyczeń semantycznych i kalk strukturalnych wyekscerpowanych z korpusu, ale też w sposób świadomy i dojrzały omawia problemy, jakie napotyka badacz zapożyczeń podczas ekscerpcji materiału. Rozdział ten wymagał szerokich kompetencji, starannej organizacji treści oraz przemyślanych zasad doboru materiału, które wraz ze sposobem jego analizy skrupulatnie omówiono w części wstępnej rozdziału 4.

Wobec częstej niemożności rozsądzenia czy mamy do czynienia z osobnym zapożyczeniem semantycznym czy też z wynikiem elipsy kalki frazeologicznej (np. synonimiczne *szczyt* i *spotkanie na szczycie*), uzasadnionym rozwiązaniem wykorzystanym w monografii jest analiza materiału w rozdziale 4 bez wyraźnego rozdzielania między tymi dwiema kategoriami. Odchodzi zatem autor od swego pierwotnego zamierzenia, aby zapożyczenia semantyczne i kalki strukturalne oddzielać (ss. 45, 49). Tę zmianę w podejściu do analizy obu kategorii zapożyczeń można uznać za wynik sensownej oceny uzyskanego materiału badawczego, który dostarcza wielu dowodów na udokumentowaną wcześniej w polskich pracach badawczych możliwość współistnienia zapożyczenia semantycznego z synonimiczną do niego kalką frazeologiczną, której elementem składowym jest to

zapożyczenie. W opisie takiego wyniku zapożyczania pomocny byłby termin *bound semantic loan*, jednak autor nie decyduje się wykorzystać go w monografii.

Analiza materiału badawczego wyekscerpowanego z potężnego korpusu jest niezwykle wnikliwa. Na uznanie zasługuje dobry warsztat badawczy autora oraz dokładność w podawaniu danych statystycznych. Jedynie nieliczne przykłady budzą wątpliwości co do ich interpretacji. Na przykład komputerowy sens rzeczownika *casual* jest uznawany w rozprawie za osobne zapożyczenie semantyczne (s. 158). Angielski leksem *casual* należy do stosunkowo nowych zapożyczeń leksykalnych z języka angielskiego (ok. r. 2005) i niezależnie od tego, czy jest używany w formie zaadaptowanej morfologicznie, tj. *casualowy*, czy nie, jest w języku polskim w swoim pierwotnym znaczeniu przymiotnikiem. Zatem rzeczownik *casual* w sensie 'osoba rzadko grająca w gry komputerowe' to raczej osobne zapożyczenie leksykalne lub, jak zaznacza autor, wynik procesu elipsy w zapożyczonym wyrażeniu *casual gamer*. Bez wyjaśnienia pozostaje niejasne stwierdzenie, mówiące, że przetłumaczone z języka angielskiego wyrażenie *strefa zero* (< ang. *Ground Zero*) to zarówno kalka strukturalna, jak i zapożyczenie semantyczne (s. 63).

Dodatki 2 i 3 zamieszczone na końcu rozprawy są niezwykle pomocne dla czytelnika, pierwszy z nich ilustruje użycie cytowanych zapożyczeń w kontekście. Szkoda, że wzorem Dodatku 3 nie dodano osobnej listy wszystkich kalk strukturalnych dokładnych i niedokładnych (*loan translations* i *loan renditions*) cytowanych w części analitycznej monografii (Rozdział 4) oraz w Dodatku 2. Jeśli idzie o kalki strukturalne, znajdujemy jedynie dane liczbowe. Tytuły Rozdziału 4 i Dodatku 2 zapowiadają, że znajdziemy w nich zapożyczenia semantyczne (*semantic loans*) i kalki strukturalne dokładne (*loan translations*), tymczasem przedstawiono tu także kalki strukturalne niedokładne (*loan renditions*) i "niektóre" półkalki. Można zatem odnieść mylne wrażenie, że półkalki takie jak *dwuklik*, *interfejs użytkownika*, *serwer plikowy* czy *wskaż i kliknij*, to kalki jednego z przytoczonych w tytułach typów. Cytowane wyrażenia, jak też ich części składowe, nie są przedmiotem analizy w części analitycznej pracy w Rozdziale 4. Brak też objaśnień dotyczących zasad ujęcia w Dodatku 2 wymienionych półkalk, jak też odniesienia do przypisu 10 (s. 127) w innej części monografii, gdzie uważny tylko czytelnik znajdzie komentarz dotyczący ujmowania wybranych półkalk w materiale.

Monografia jest napisana jasnym i zrozumiałym językiem, choć w niektórych fragmentach brak jest precyzji w wywodzie, co może utrudnić lekturę niespecjalistom. W nielicznych miejscach przejrzystość wywodu traci w wyniku niefortunnie dobranych przykładów (s. 68), które, ponadto, nie pochodzą z cytowanej w tym miejscu pracy.

Niejednokrotnie brak też odwołań do literatury, w której zaproponowano terminy bądź szczegółowo omówiono przykłady kalk strukturalnych, przytaczane w recenzowanej rozprawie (np. ss. 61, 62, 63, 66, 68). Zachowanie chronologii przytaczanych prac w częściach 2.2-2.4 ułatwiłoby śledzenie rozwoju badań w zakresie teorii zapożyczeń językowych. Efektem przytaczania niektórych tez czy klasyfikacji z tzw. "drugiej reki" jest przypisanie Duckworthowi (1977) (s. 64) jednej z pierwszych i bardzo szczegółowych klasyfikacji kalk Betza (1949), a rozróżnienie Haugena (1950) na kalki typu *analogues* i *homologues* – Gómezowi Capuzowi (1997) (s. 72). Są to jednak drobne potknięcia, które nie mają wpływu na ogólną, bardzo wysoką ocenę recenzowanej monografii.

Podsumowując, monografia Marcina Zabawy stanowi ważny przyczynek do badań nad polsko-angielskim kontaktem językowym. Do jej największych atutów należy obszerny korpus języka potocznego, którym posługują się użytkownicy forów komputerowych, rzetelny opis jego kompilacji, ale przede wszystkim wyłuskany z tego korpusu materiał badawczy i jego umiejętna analiza. Można mieć nadzieję, że materiał ten zostanie wykorzystany w polskich pracach leksykograficznych.

Przypis

¹ Z uwagi na język recenzowanej monografii, jak też na wagę stosowanej w niej terminologii, w recenzji wielokrotnie posłużę się terminologią angielską.

Bibliografia

- Bańko, Mirosław, Alicja Witalisz (2018) „O proporcji kalk i zapożyczeń właściwych w polszczyźnie”. [W:] Kai Witzlack-Makarevich (red.), *Kalkierungs- und Entlehnungssprachen in der Slavia: Boris Unbegaun zum 120. Geburtstag: Mit einem Vorwort von George Thomas*. Berlin: Frank & Timme, 127–145.
- Encyklopedia Językoznawstwa Ogólnego*, Kazimierz Polański (red.). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich - Wydawnictwo, 1999.
- Gómez Capuz, Juan (1997) „Towards a typological classification of linguistic borrowing (illustrated with anglicisms in romance languages)”. *Revista Alicantina de Estudios Ingleses* 10; 81–94.
- Hope, Thomas E. (1960) „The analysis of semantic borrowing, w: *Essays presented to C.M.*

-
- Girdlestone". [W:] Elfrieda T. Dubois (red.). Newcastle upon Tyne: University of Durham; 125–141.
- Obara, Jerzy (1989) *Teoretyczne problemy kalkowania*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Sandfeld-Jensen, Kristian (1912) „Notes sur les calques linguistiques”. [W:] *Festschrift für Vilhelm Thomsen*. Leipzig: Otto Harrassowitz; 166–173.
- Seiler, Friedrich (1915) „Lehnübersetzungen und Verwandtes”. *Zeitschrift für den deutschen Unterricht* 31; 241–246.
- Sihler, Andrew L. (2000) *Language history. An Introduction*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Wach, Szymon (2013) „Calquing English terminology into Polish”. *Academic Journal of Modern Philology* 2; 161–169.
- Winter-Froemel, Esme (2008) „Unpleasant, unnecessary, unintelligible? Cognitive and communicative criteria for evaluating borrowings as alternative strategies”. [W:] Roswitha Fischer, Hanna Pułaczewska (red), *Anglicisms in Europe. Linguistic diversity in a global context*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing; 16–41.
- Witalisz, Alicja (2015) *English loan translations in Polish: word-formation patterns, lexicalization, idiomaticity and institutionalization*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Witalisz, Alicja (2016) *Przewodnik po anglicyzmach w języku polskim*. Kraków: TMJP.